

Serbest Ticaret ve Endüstriyel Yoğunlaşma İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Bir İnceleme

Özet

Gonca AKGÜN GÜNGÖR¹

Ülkelerin dış ticaretinin önündeki engelleri kaldırarak serbestleşme girişimlerini arttırmasıyla, firmalar, uluslararası ticaretten kazanç sağlayabilmek için kıyasıya bir rekabetle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Ülkelerdeki rekabet düzeyinin ortaya konulmasında önemli göstergelerden biri, yoğunlaşma düzeyleridir. Çalışmada, serbest ticaret ve endüstriyel yoğunlaşma arasındaki ilişki, Türkiye imalat sanayi alt sektörleri kapsamında yoğunlaşma düzeylerinin toplam gelir içerisindeki payı ağırlıklandırılarak incelenmektedir. Türkiye’de rekabet düzeyinin düşük ve yüksek olduğu sektörler belirlenmekte ve imalat sanayinde rekabetçi bir piyasa yapısının oluşup oluşmadığı ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Serbest Ticaret, Endüstriyel Yoğunlaşma, Rekabet.*

Free Trade and Industrial Concentration Relationship: A Study on the Turkish Manufacturing Industry

Abstract

With the countries increasing their liberation attempts by removing obstacles for foreign trade, firms are faced with a cut-throat competition to benefit from international trade. One of the leading indicators on revealing the competition rate in a country is the level of concentration.

In this study of free trade and industrial concentration relationship, concentration levels are analyzed by weighting the share of Turkish manufacturing subsectors in total income. Sectors in Turkey with low and high levels of competition are determined, and whether or not a competitive market structure is formed in the manufacturing sector is put forth.

¹ Araş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü, gonca@mu.edu.tr.

Keywords: *Free trade, Industrial Concentration, Competition.*

1. Giriş

Piyasada var olan yapının ne ölçüde rekabete açık olduğunun bir göstergesi olan “endüstriyel yoğunlaşma”nın, serbestleşme sürecinde azalıyor olması monopol piyasalardan uzaklaşarak tam rekabete doğru yaklaşıldığının bir göstergesidir. Uluslararası ticarete açıldıktan sonra şiddetli rekabetle yüzleşen firmalar içsel olarak daha etkin ve daha verimli olmaya zorlanmaktadır. Rekabet bir anlamda üretimin teknik etkinliğini geliştirmekte, yeni teknolojilere yatırımı sağlamakta ve yenilik faaliyetlerini de hızlandırmaktadır. Ayrıca firmalar aracılığıyla sermaye ve diğer kaynakların rekabeti, rekabetin olmadığı güçsüz sektörlerden daha fazla rekabetin olduğu sektörlerle doğru para ve sermaye akışına öncülük etmektedir. Böylece güçlenen rekabet, kaynakların en etkin kullanımına, verimsiz firmaların kapanmasına ve piyasalardaki monopolcü rekabet yapılanmalarının yerini serbest rekabet koşullarının almasına ve kaynakların daha verimli dağılımına öncülük etmektedir (Teo, 2003: 5-6; Kaynak ve Ari, 2011: 40-44).

Dolayısıyla rekabet, doğrudan yabancı yatırımları arttırmada büyük bir etken olmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları endüstriyel yoğunlaşmayı rekabet lehine değiştirerek, yurtiçi firmaların monopol gücünü azaltmakta ve piyasayı tam rekabete doğru yönlendirmektedir. Çünkü yüksek yoğunlaşma düzeyine sahip bir endüstride firmalar daha büyük bir piyasa gücüne sahip olma eğilimindedirler ve bu da ekonomide rekabet ve etkinsizlik sorunlarını yaratmaktadır (Gauteng Treasury, 2009: 2). Bu çalışmada, serbestleşme sürecinde Türkiye imalat sanayi alt sektörlerinde yaşanan dönüşümün ne yönde olduğu analiz edilmeye çalışılmaktadır.

2. Serbest Ticaret ve Endüstriyel Yoğunlaşma İlişkisi

Uluslararası ticaret, ülkelere oldukça geniş bir piyasada faaliyet imkanı sunarken, ülkelerin daha rekabetçi bir ortamda daha büyük kazançlar elde etmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ülkeler uluslararası ticareti serbestleştirerek yani uluslararası ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldırarak, piyasa hacimlerini genişletebilmektedir. Dolayısıyla piyasaya giriş-çıkışın serbestleşmesi uzun dönemde firmaların kısa dönemdeki aşırı kârlarını ortadan kaldırmakta ve piyasa paylarını değiştir-

mektedir. Bu durumda firmalar fiyat-maliyet marjlarını (mark-up) azaltmakta ve bunun sonucu olarak fiyatlar düşmektedir. Piyasada tutunamayan ve etkin olmayan firmalar piyasayı terk etmekte; bunların yerine aynı üretimi daha düşük maliyetle gerçekleştirebilecek yeni firmalar almaktadır. Böylece her bir endüstriye verimsiz olacak fazla girişler azalmakta ve yoğunlaşan rekabete öncülük etmektedir. Ayrıca piyasaya verimsiz fazla girişlerin ortadan kalkması, kaynakların üretim için daha etkin organize edilme şanslarını da arttırmaktadır (Devereux ve Lee, 2001: 239, 240, 249).

Kaynakların bu değişimi firmaların kapanmak zorunda olduğu anlamına gelmemektedir. Bunlar daha verimli endüstrilere geçerek kaynak dağılımında etkinliği sağlamaktadırlar. Rekabet, sermaye yoğunluğunu ve verimliliğini arttırmak için bir anlamda firmaları teşvik etmektedir. Rekabetin daha yüksek derecesi daha düşük fiyatlar anlamına gelmekte; fiyat-maliyet marjları düşmektedir. Bu, en az verimli firmaların piyasadaki çıkışından sonra piyasadaki toplam çıktı artışını yönlendirmektedir (Nordas, Miroudot ve Kowalski, 2006: 23). Piyasada firma sayısı ne kadar az ise, piyasa gücü ve yoğunlaşma derecesi de o kadar yüksek olmaktadır. Endüstriyel yoğunlaşmanın yüksek derecede olması, monopolleşmenin varlığının dolayısıyla rekabet düzeyinin azalmasının bir göstergesidir (Gauteng Treasury, 2009: 2).

Neo-klasik görüşün de savunduğu gibi, fiyatların marjinal maliyetlere yaklaşması, piyasa performansının o ölçüde iyileştiğinin bir göstergesi olmaktadır. Tüketici refahı için bu gelişme öncelikli bir hedef olmaktadır. Piyasada rekabet ne kadar azsa ya da yoğunlaşma (tekel hakimiyeti) ne kadar yoğunsa, fiyatların marjinal maliyetlerin çok üstünde belirlenme olasılığı o kadar fazla olmaktadır (Zeybek, 2005: 7). Yani yoğunlaşmanın yüksek seviyeleri maksimum faydayı yaratmak için yüksek fiyatlara öncülük etmektedir (Gauteng Treasury, 2009: 3). Bu durumda tekelleşme ve yoğunlaşmış endüstri gruplarının, tüketici refahına engel olduğu (Zeybek, 2005: 7), dolayısıyla da toplumsal refah ve verimliliği olumsuz etkilediği savunulmaktadır. Bu anlamda yoğunlaşma kavramı ekonomik yapının bir ölçütüdür (Gauteng Treasury, 2009: 3). Yoğunlaşma, bir piyasada var olan yapının ne ölçüde rekabete açık olduğunun bir göstergesidir. Endüstriyel yoğunlaşmanın az olması monopol piyasalardan uzaklaşarak tam rekabete yaklaşıldığını

göstermektedir. Fedderke ve Simbanegavi (2008: 2) endüstriyel yoğunlaşmayı “Bir sektörde toplam satışlar, varlıklar ve istihdam gibi ekonomik faaliyetlerin büyük bir oranını oluşturan az sayıdaki firmanın büyüklüğü” olarak tanımlamaktadır.

Levinsohn’un, uluslararası ticaret ve rekabet ilişkisi ve bu ilişkinin sonuçlarına yönelik “piyasayı disipline edici ithalat hipotezi (imports-as-market-discipline hypothesis)” ne göre; uluslararası ticaret yurtiçi firmaları daha rekabetçi bir davranışa itmektedir. Ticaret sonucu yabancı firmalarla karşılaşan yurtiçi firmalar, kendilerini gerek fiyat gerekse kalite vb. gibi piyasa şartlarına göre ayarlayarak bir anlamda kendini disipline edecektir. Yani oligopolist bir yapıya sahip olan yerli endüstriler rekabete zorlanacak ve böylelikle yerli firmalar oligopol kârlarını azaltırken üretim miktarını arttıracaklar ve tam rekabet piyasa yapısına dönüşecektir. Uluslararası serbest ticaret sonuçta, yurtiçi piyasalardaki rekabeti arttırarak ekonominin verimliliğini arttırmakta ve dolayısıyla da gelir artışına neden olmaktadır (Levinsohn, 1993: 1-2). Rekabet her durumda, sürekli olarak yeni kâr fırsatlarının yaratıldığı, endüstri ve piyasanın sürekli olarak devrimci dönüşümler yaşadığı dinamik bir süreç olarak algılanmaktadır.

Bu arada eksik rekabet süreci, rekabet gücünü kaybetmiş sektörlerde yeniden yapılanmayı da zorunlu kılmaktadır. Piyasalar uluslararası rekabete açıldığında, yerli firmalar piyasada kalabilmek için yönetim şekillerinde, istihdam ettikleri sermaye ve emeğin kalitelerinde iyileştirmeye gitmeye zorlanmaktadır. Kalitede sağlanacak olan bu iyileşmeler araştırma-geliştirme (Ar-Ge) ve eğitime yapılacak yatırımları, yani yeniliği gerektiren yatırımları da içermekte ve ekonomide verimlilik artışı sayesinde uzun dönem büyüme hızı da artmaktadır. Ayrıca firmalar piyasayı ve rakiplerini izleyerek, rakiplerinin performansı ile kendi performansını karşılaştırabilmekte ve her türlü yönetim kararlarını bu doğrultuda verebilmektedir. Piyasada rakip sayısı arttıkça, bunun açık bir biçimde daha büyük teşvikler sağladığı, birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır (Rey, 1997).

3. Literatür İncelemesi

Konu ile ilgili yapılan çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, dışa açılma sürecinin rekabet yapısındaki değişimler üzerine etkisi konu-

sunda belirsizlik vardır. Çalışmaların uyguladığı yöntem ve ele aldıkları dönem farklılıkları, bu çalışmalarda ulaşılan sonuçların da farklı olmasına yol açmaktadır. Bazı çalışmalar ise, doğrudan serbest ticaret değişkenini değil, serbestleşme ile birlikte artan doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) ile yoğunlaşma arasındaki ilişkiyi incelemiştir.

Bu çalışmalardan Caves (1974), DYSY’nin yerli firmaların rekabeti üzerindeki dinamik etkileri üzerinde durarak Herfindahl yoğunlaşma indeksi yardımıyla 1960-1969 döneminde Kanada ve Avusturya’daki 87 sanayi endüstrisinin kâr oranlarını incelemiştir. Sonuçta, önemli giriş engelleri olmadığı sürece uzun dönemde düşük yoğunlaşma oranları gözlemlenmiştir. Treasury ve Bulletin (2009: 10), imalat sanayi sektörlerinde endüstriyel yoğunlaşmanın daha yüksek derecesinin yatırım ile pozitif ve verimlilik ile negatif ilişkili olduğunu bulmuştur. Ayrıca yüksek yoğunlaşma, daha düşük işsizliğe öncülük etmemektedir. Petrochiles (1987), Yunan imalat sanayinde DYSY ve yoğunlaşma düzeyi arasındaki ters ilişkinin varlığını incelemiş ve kısa dönemde DYSY’nin yoğunlaşma düzeyini azaltmasına rağmen, uzun dönemde artırma eğiliminde bir etki yarattığını ifade etmiştir. Elmas ve Değirmen (2009) Türkiye imalat sanayi üzerine yaptığı çalışmasında, 1989-2006 döneminde DYSY ve piyasa yapısı arasında bir ilişki olmadığını; dolayısıyla DYSY’nin piyasa yapısını tam rekabete doğru hareket ettirmediği sonucuna ulaşmıştır.

Ratnayake (1999) ise, doğrudan serbestleşme ile yoğunlaşma oranları (CR4 ve Herfindahl Endeksi) arasındaki ilişkiyi inceleyerek zamanla Yeni Zelanda’da yoğunlaşmanın azaldığı sonucuna varmıştır. Vergil ve Yıldırım (2006: 67), Avrupa Birliği (AB) ile yapılan Gümrük Birliği (GB)’nin Türkiye’nin yurtiçi piyasalarındaki rekabet ortamı üzerine etkisini incelemiştir. Buna göre, 1993-2000 yılları arasındaki panel veri modelini kullanarak tahmin yapmıştır. Türkiye’nin yurtiçi endüstrilerindeki rekabetinin AB’den yapılan ithalat artışı vasıtasıyla olumsuz etkilenirken, hem AB’ye yapılan ihracat artışı hem de dünyanın geri kalanından yapılan ithalat artışı aracılığıyla olumlu etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Katırcıoğlu (1990)’nun 1980-1985 dönemini incelediği çalışmasının sonucuna göre, Türkiye’de dış

ticaretin serbestleşmesinin kârlılığı azaltıcı yönde etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. 1984-1986 döneminin verilerini kullanan Levinsohn (1993)'un çalışması ise, 1985-1986 yılları arasında 1985 yılına göre fiyat-marjinal maliyet oranının düştüğünü belirlemiştir. S. Mihçı ve A. Akkoyunlu-Wigley'in 2002 ve 2003 yılında yaptıkları çalışmalarda, Türkiye ve AB arasındaki Gümrük Birliğinden hareketle serbestleşmenin yurtiçi rekabeti olumlu etkilediği; yani imalat sanayi sektörlerinde rekabetçi bir etki yaratarak fiyat-maliyet marjlarını azalttığı sonucu elde edilmiştir. 2005 yılındaki çalışmalarında ise, AB'den yapılan ithalatın imalat sanayinin yoğunlaşma oranlarını azaltıcı yönde etki yaptığını ifade etmişlerdir. Yalçın (2000) ise, 1983-1994 yılları arasındaki çalışmasında, ticaretin serbestleştirilmesinin yalnızca özel sektörde fiyat-maliyet marjlarını azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Yolaç, 2000 yılı Türkiye imalat sanayine ait analizde, yoğunlaşmaya yol açan nedenleri araştırmakta ve ölçek ekonomileri ve reklam harcamalarının yüksek derecedeki yoğunlaşmanın en önemli açıklayıcıları olduğunu ortaya koymaktadır (Yolaç, 2005).

Wenjie (2011), otomotiv sektörü üzerine yaptığı bir çalışmada, 2001-2008 döneminde Çin'in otomobil piyasasındaki yoğunlaşma derecelerini analiz etmiştir. Çalışmada, Çin'in otomotiv sektöründeki yoğunlaşmanın özellikle son yıllarda arttığı ve sektörün oligopol bir yapıya büründüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca otomotiv sektöründeki yoğunlaşma oranlarını endüstri yoğunlaşma oranı, kar oranı, AR-GE yoğunluğu, ürün farklılaştırması ve sektöre giriş engelleri gibi değişkenlerle incelemiştir. Aynı şekilde Yeping 2010 yılında Çin'in endüstri piyasasının yoğunlaşma düzeylerini araştırmış ve rekabetçi bir yapının hakim olduğunu ortaya koymuştur.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, serbest ticaret ile endüstriyel yoğunlaşma arasında beklenen ters ilişkinin çeşitli analiz yöntemleriyle desteklendiği kadar, bu ters ilişkinin zıddını ispatlayan çalışmaların da söz konusu olduğu görülmektedir. Bu çalışmada serbestleşme sürecinde Türkiye imalat sanayi sektörlerinde söz konusu ilişkinin yönü ve boyutu incelenmektedir.

4. Serbestleşme Sürecinde Türkiye'de Rekabetin Gelişimi

İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi ile serbest-

leşme çabaları içerisinde olan Türkiye, 24 Ocak 1980 Kararları sonrası Türkiye ekonomisinde piyasa yapısını korumacı ve müdahaleci bir yapıdan rekabetçi bir piyasa yapısına dönüştürmeye çalışmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin izlediği kur, faiz ve dış ticaret politikalarının dönüşümü piyasadaki rekabetçi yapının dönüşüm sürecini açık bir şekilde göstermektedir.

24 Ocak 1980 Kararları, yüksek enflasyon düzeyini aşağıya çekmek ve büyümeyi hızlandırmanın yanında sermaye hareketlerini serbestleştirmeyi amaçlamaktadır. Belli başlı malların üretiminde devlet tekeli kaldırılmış ve iç piyasada fiyat denetiminin serbest ithalat yoluyla sağlanması hedeflenmiştir. Böylece ithalattaki serbestleşmenin devletçe yapılan fiyat denetiminin yerini alabileceği düşünülmüştür. Asıl amaç, fiyatlama sürecinin piyasa koşullarına bırakılarak, piyasa mekanizmasının etkin işleyişini sağlamaktır. İthalatta yapılan liberalizasyonlar, oligopolistik yapıya sahip firmaların maliyetlerini ve fiyat-maliyet marjlarını düşürerek yurtiçi piyasayı disipline etmiştir (Yalçın, 2000: 3). Genel olarak ithalatın liberalizasyonu ve koruma oranlarının azaltılması şeklinde politikalar uygulanmış; ihracat önceleri nakdi sübvansiyonlarla, daha sonra da üretim ile yatırım aşamalarındaki teşviklerle ve kredi, garanti, sigorta gibi daha dolaylı araçlarla desteklenmeye çalışılmıştır (Egeli, 2001: 160).

1984 yılında uygulanan İthalat Rejimi ile yürürlüğe konulan ithalat politikasının en temel dayanaklarından birisi, dış ticaretin mümkün olduğunca serbestleştirilmesinin yanında, iç fiyatların yükselmesini önlemek ve tüketiciyi korumak amacıyla korunan sanayinin rekabete açılması olmuştur. Buna paralel olarak ithalattan alınan vergi ve fonlarda zaman içinde yapılan revizyonlarla nominal ve efektif koruma oranları genelde aşağı çekilmiştir. Bu dönemde ekonomi çapında ortalama efektif koruma oranı da sırasıyla %74,7, %68,6 ve %39,1'e düşmüştür (Togan, 1993: 159).

1980 yılı başında sabit kurdan dalgalı kura geçilmiş dönem sonunda ise serbest kur uygulamasına başlanmıştır. Rekabetçi bir piyasa yapısına dönüşümde uygulanan bu döviz politikası kapsamında, döviz kurunda ihracat potansiyeli bulunan sektörlerin gelişimini olumsuz etkileyecek biçimde, TL'nin gerçek değerinin üzerinde belirlenmesi uygulamasına son verilmiş ve önce küçük oran-

lı devalüasyonlar yapılmıştır. 1984 yılından itibaren ise, döviz kuru politikası ile faiz politikasının eşgüdüm içinde yürütülmesi zorunlu hale gelmiştir (Şahinöz, 2001: 28). Aynı şekilde dalgalı kur ve teşvik politikalarıyla ekonomide bozulan nispi fiyat yapısının piyasa şartları içerisinde, uluslararası nispi fiyat yapısı ile uyumlu hale getirilmesi yolunda önemli mesafeler kaydedilmiştir.

1989 yılında 32 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile hükümet, TL'nin konvertibilitesini sağlamış ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi yönünde önemli adımlar atmıştır. Böylece Türk parası ve Türk parası ile ödemeyi sağlayan belgelerin yurda ithali ve ihracı serbest bırakılmış, Türkiye'de yerleşik kişilerin beraberlerinde döviz bulundurmaları, döviz satın almaları, dövizleri bankalarda açacakları döviz tevdiat hesaplarında tutmaları, bankalar ve özel finans kurumları aracılığıyla yurtiçi ve yurtdışında tasarruf etmeleri serbestleştirilmiştir (Kotan ve Saygılı, 1999: 3; Egeli, 2001: 160). Yaşanan finansal serbestleşme ile Türkiye ekonomisi 1990'lı yılların başında tamamıyla dışa açık bir ekonomi haline gelmiştir.

Rekabetçi piyasa yapısına geçiş sürecinde uygulanan faiz politikasına bakılacak olursa; 1980'ler öncesinde faiz bankalar ve devlet tarafından yasal çerçeve içerisinde belirlenmekteydi ve bu politika ile faizler enflasyon oranının altında kalmış; yani negatif faiz oranı uygulanmıştır. 24 Ocak 1980 Kararları ile mevduat faiz oranları serbest bırakılarak, faizlerin piyasada arz-talep şartlarına göre belirlenmesi öngörülmüştür. 1981 ve öncesinde negatif olan reel faiz oranı, 1982 yılında pozitif reel faiz uygulamasına dönmüştür (Parasız, 1998: 212). Bu faiz politikası ile, ihracatçıların daha düşük faizlerle kredi alabilmeleri idari kararlarla benimsenmiştir. 12 Ekim 1988 tarihinde bankalar tüm mevduat faiz oranlarını belirlemede serbest bırakılmıştır (TCMB, 2002: 13).

1990'lı yıllarda faiz oranını belirleyen koşullarda önemli değişimler ortaya çıkmıştır. Dış finansal serbestleşme ile birlikte para ikamesinin kırılması için faiz oranı bir araç olarak kullanılmış, bu yüzden faiz oranları yükseltmek zorunda kalmıştır. 1998 yılındaki Rusya Krizi Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. Faiz oranları %70'ten %100'e fırlamıştır. Buna karşılık benimsenen politika, döviz kurunu korumak için faiz oranlarının yüksek oranda artmasına izin verilmesi olmuştur. Bu dönem-

de, gerileme özellikle imalat sanayinde görülmüş, sanayi üretiminin artış hızı düşmüştür (TCMB, 2002: 28, 29). Bu gelişmelerin ardından 1999 yılında üç yeni program uygulanmasına rağmen, 2000 Kasım'da bankacılık krizi ve 2001 Şubat'ta para krizi yaşamıştır (Özmuçur, 2007: 763). Bu krizlerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri yıkıcı olmuş ve piyasanın rekabetçi yapısını da olumsuz yönde etkilemiştir.

Diğer yandan, Uruguay Müzakerelerinin sonucunda GATT, WTO'ya dönüşmüş ve Türkiye'nin 26 Mart 1995'te WTO üyeliği yürürlüğe girmiştir. WTO'nun bir üyesi olarak Türkiye, mevcut tarifelerini ve diğer koruma düzeylerini azaltmayı kabul etmiştir. Böylece ticaretin serbestleştirilmesi çerçevesinde sadece sanayi sektörü değil aynı zamanda tarım ve hizmetler sektörüne de ağırlıklı olarak yer verilerek; tarife indirimleri ve ticaretin önündeki diğer engellerle ilgili daha kapsamlı çalışmalar yapılmıştır (Esin, 1995: 73).

Bu genel gelişmelere paralel olarak Türkiye, 1996 yılı başında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği sürecine girmiştir. Böylece taraflar arasında sanayi ürünleri ticaretinde gümrük vergileri sıfırlanmış ve Türkiye üçüncü ülkelere karşı Topluluğun Ortak Gümrük Tarifelerini uygulamaya başlamıştır. Gümrük birliğinin zorunlu bir sonucu olarak, taraflar arasında malların serbest dolaşımı ilkesi bulunduğundan, gümrük vergileri tahsil edilmek suretiyle ithal işlemleri tamamlanan tüm sanayi ürünleri de serbest ticarete konu olabilmektedir. AB ile GB'nin tamamlanması, Türk sanayisinin uluslararası rekabete açılması yönünde önemli bir adımı oluşturmuştur (Mihçı ve Akkoyunlu-Wigley, 2005: 5). Artan ticaret hacmi neticesinde Türkiye'nin imalat sanayi sektörlerinin AB ile olan ithalat ve ihracatı genel olarak artış göstermiştir. Türkiye'nin ihracat artışı 1994-2004 yılları arasında dünya ihracat artış hızının üzerinde yıllık ortalama %12,5'lik önemli bir artış göstermiştir. Bu artışla Türkiye 1994'de %0,42 olan dünya ihracatındaki payını 2004'de %0,70'e çıkartmıştır. 2005 sonrası Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım müzakerelerinin başlaması ile serbestleşme yönünde bir adım daha atılmış, ancak 2002-2007 yılları arasında yıllık ortalama %6,8 büyüyen Türkiye 2008'de ABD'de meydana gelen ekonomik krizin bütün dünyaya yayılmasından olumsuz şekilde etkilenmiştir (Savrul vd., 2013: 73). Çalışmada, bu serbestleşme sürecinden Türkiye imalat

sanayi sektörlerinin rekabet gücünün ne yönde etkilendiği ve rekabet düzeyinin nasıl geliştiği endüstriyel yoğunlaşma oranlarına bakılarak incelenmektedir.

5. Türkiye’de Endüstriyel Yoğunlaşma Düzeyleri Açısından Rekabet Göstergeleri

Türkiye’nin içinde bulunduğu serbestleşme sürecinin ekonomideki rekabet yapısını ne ölçüde etkilediğini gösteren ve piyasadaki rekabet düzeyini belirleyen en önemli göstergelerden biri endüstriyel yoğunlaşma düzeyleridir. Yoğunlaşma düzeyleri hesaplanırken çeşitli ölçüler kullanılmaktadır: CR_4 , CR_8 ve Herfindahl Endeksi. Yoğunlaşma oranı (CR_k); satış hasılatına göre N sayıdaki firma içinde sektör içindeki payı en büyük k sayıda firmanın oranıdır (Yolaç, 2010: 1089; Kaynak ve Ari, 2011: 47). k değeri geleneksel olarak dört (CR_4) veya sekiz (CR_8) olarak alınır. Bu çalışmada, CR_4 değerleri dikkate alınarak rekabet düzeyi değerlendirilmektedir.

$S_i = (i. işyerinin satış hasılatı/faaliyet sınıfındaki toplam satış hasılatı)$,

$0 < S_i \leq 1$ olmak üzere $CR_k = \sum S_i, i: 1 \dots k$

Türkiye’nin piyasalardaki rekabet düzeyi Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanan ve “Türkiye İmalat Sanayi Yoğunlaşma İstatistikleri” olarak yayınlanan Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırmasına¹ göre yoğunlaşma verileri kullanılarak ortaya konulmuştur. TÜİK tarafından yapılan sınıflandırmaya göre en büyük dört adet firmanın pazar payının toplamını ifade eden CR_4 yoğunlaşma oranı; 0-30 arasında ise “düşük derecede” (rekabetçi), 31-50 arasında ise “orta derecede”, 51-70 arasında ise “yüksek derecede” ve 71-100 arasında ise “çok yüksek derecede” yoğunlaşma düzeyi söz konusu olmaktadır.

Yoğunlaşma düzeylerinin düşüklüğü, rekabetçi bir piyasaya dönüşümü ve monopolden tam rekabete doğru yaklaşıldığını ifade etmektedir. Tablo 1’de, Türkiye’de 1980-2001 yılları ile 2006-2011 yılları² arasındaki CR_4 yoğunlaşma oranları sınıflandırılmış ve genel itibariyle bu oranlar rekabetin yoğun (yoğunlaşmanın düşük) olduğu ve tekelleşme olgusunun yüksek (yoğunlaşmanın yüksek) olduğu sektörler şeklinde gruplandırılmıştır. Böylece piyasanın rekabet düzeyi sektörel olarak da gözlemlenebilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de En Düşük ve En Yüksek Yoğunlaşmanın Görüldüğü Sektörler

Sektör Kodu	En Düşük Sektör	Sektör Kodu	En Yüksek Sektör
3222	Konfeksiyon	3530	Rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı
3213	Örme Sanayi	3133	Malt ve bira
3211	Elyafın Hazırlanması, İplik Haline Getirilmesi, Dokunması, Boyanması Vb. Bitirme İşlemleri	3215	İp sicim ve urgan sanayi
3116	Un ve unlu mamuller	3312	Ambalaj sanayi
3111	Mezbaha ürünleri	3541	Bitüm kökenli inşaat izolasyon ve bağlayıcı maddeler üretimi
3699	Başka Yerde Tasnif Edilmemiş Metal Dışı Ürünler İmali	3842	Demiryolu ulaşım araçları yapımı

1 TÜİK tarafından 1980-2001 döneminde sınıflandırma ISIC Rev. 2’ye göre yapılırken, 2006-2008 döneminde NACE Rev. 1.1 ve 2009-2011 döneminde NACE Rev. 2’ye göre yapılmıştır.

2 TÜİK tarafından Türkiye imalat sanayi yoğunlaşma istatistikleri en son 1980-2001 ve 2006-2011 dönemleri için hesaplandığından bu yıllar arasındaki değişim gözlemlenebilmiştir.

3113	Sebze ve meyvelerin işlenmesi ve saklanması	3903	Her türlü spor, atletizm jimnastik aletler üretimi
3811	Hırdavat Mamulleri, Bıçakçılık Ve El Aletleri İmalatçıları, Çilingirlik Vs.	3551	Tekerlek iç ve dış lastiği yapımı
3560	Başka Yerde Tasnif Edilmemiş Plastik Mamulleri Sanayi	3844	Motosiklet, bisiklet yapım ve onarımı
3122	Yem sanayi	3821	İçten yanmalı motorlar ve tribünler sanayi
3813	Metal yapı malzemeleri imalatı	3543	Madeni yağ hazırlama ve harmanlama işlemleri
3212	Giyim eşyası dışında kalan hazır dokuma eşya üretimi	3832	Radyo, televizyon ve haberleşme alet ve aygıtları
3231	Derinin tabakalanması ve işlenmesi	3140	Tütün ürünleri imalatı
3221	Deri Ve Kürk Giyim Eşyası Sanayi	3513	Sentetik Reçineler, Plastikler, Suni ve Sentetik Lifler Üretimi (Zamk) (Cam Hariç)
2030*	İnşaat Kerestesi ve Doğrama İmalatı	2111*	Kağıt Hamuru İmalatı
1930*	Ayakkabı, Terlik vb. İmalatı	2441*	Temel Eczacılık Ürünleri İmalatı

*2006-2011 döneminde sınıflandırmanın değişmesi nedeniyle sektör kodları 1980-2001 dönemi ile farklılık göstermektedir.

Kaynak: TÜİK, İmalat Sanayi Yoğunlaşma İstatistikleri, 2001; TÜİK, Hizmet ve Sanayi Sektörlerinde Yoğunlaşma İstatistikleri, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011.

Rekabet düzeyinin yüksek olduğu sektörlerde ilk dört firmanın satış hasılatındaki payı %10 civarında iken; tekelleşmenin yüksek olduğu sektörlerde faaliyet gösteren firma sayısı 4 veya daha az olduğu için bunların toplam satış hasılatındaki payları %100'ü bulmaktadır. Bu arada rekabetçi düzeyde yer alan sektörlerin genel olarak yoğunlaşma düzeylerinde küçük artış ya da azalışlar görülmektedir; yoğunlaşma oranı değişmeden kalan sektör bulunmamaktadır. Ancak çok yüksek derecede yoğunlaşmanın olduğu sektörlerden bitüm kökenli inşaat izolasyon ve bağlayıcı maddeler üretimi, her türlü spor, atletizm, jimnastik alet ve malzemesi üretimi, ip, sicim, ağ ve urgan, kok kömürü ve briket üretimi, kürk işleme ve boyama, saat imalatı, uçak yapım ve onarımı, sanayide kullanılan işlem kontrol teçhizatı imalatı, spor malzemeleri imalatı, plak, kaset v.b. kayıtlı medyanın çoğaltılması, kok fırını ürünleri imalatı, B.Y.S. diğer ulaşım araçlarının imalatı, hava ve uzay taşıtları imalatı, müzik aletleri imalatı sektörlerinin yıllar itibarıyla yoğunlaşma düzeyleri değişmeden kalmış ve bu sektörler tekeli yapılarını korumuşlardır. Motorlu kara taşıtları yapım, montaj ve onarımı sanayisi, radyo, televizyon ve haberleşme alet ve aygıtları, uçak yapım ve onarımı gibi sektörlerde çok yüksek yoğunlaşmanın görülmesi, bu sektörlerin yüksek sermaye ihtiyacı gerektirmesi ve dolayısıyla başlangıçta yüksek işletme maliyetlerine ihtiyaç duyulması piyasaya girişi engelle-

ceğinden, tekelleşme eğilimini desteklemektedir.

Aynı şekilde ölçek ekonomileri, yeni firmalar için girişe engel oluşturarak, piyasada faaliyette bulunan firma sayısını ve dolayısıyla karlılığı etkilemektedir (Yolaç, 2005: 1096). Ölçek ekonomilerinin en yüksek olduğu sektör olan petrol rafinerileri, tekelleşmenin en yüksek olduğu sektörler arasındadır. Radyo, televizyon ve haberleşme alet ve aygıtları sektörünün üretimini neredeyse tamamı sayılı firmalar tarafından gerçekleştirilmektedir ve üretimin yarısından fazlası da ihraç edilmektedir.

Zamanla bazı sektörlerin yoğunlaşma düzeylerinde önemli artış ya da azalışlar gözlemlenmiştir. Örneğin 1998 yılında mezbahacılık; etin işlenmesi ve saklanması; kereste ve parke sanayi, diğer kaçuk ürünleri imalatının rekabet düzeyleri oldukça artarak, orta düzeyden rekabetin yüksek olduğu düzeye gelmişlerdir. Bu sektörlerde artan nüfusa paralel olarak kentleşmenin giderek artması sonucu, firma sayısı artmış ve piyasadaki kar daha fazla firma tarafından bölüşülmüştür. Diğer yandan bazı sektörlerdeki birleşme ve devralmalar yoğunlaşmayı arttırmıştır. Örneğin, çimento sektöründe 1999 yılında, Parficim, Baştaş Çimento'nun hisselerini satın almış ve Baştaş'taki payı birleşme sonrası %38,75'ten %82'ye yükselmiştir. Ölçek ekonomilerinin olduğu bir endüstride yeni bir

firmanın giriş yapması, bu yeni gelen firma açısından büyük bir yatırım yapılmasını gerektirmektedir. Daha büyük sermaye ihtiyacı demek olan bu durum, firma açısından daha fazla riskle karşılaşılmasını da ifade edecektir. Ölçek ekonomilerinin piyasaya giriş engeli oluşturup oluşturmadığı incelenirken, piyasadaki firma ile yeni gelen firmanın aynı teknolojiye ve dolayısıyla aynı maliyetlere sahip olduğu varsayılmaktadır. Bu ise, arasında mutlak maliyet farklılığı olmadığını ifade etmektedir (Aslan, 2005: 24).

1999 yılında tekstilin aprelenmesi, diğer kağıt ve mukavva ürünleri imalatı; 2000 yılında giyim eşyası dışındaki hazır tekstil ürünleri imalatı, ayakkabı imalatı, trikotaj (örme) ürünleri imalatı; 2001 yılında da kereste ve parke sanayisinin rekabet düzeyleri aynı şekilde artmış ve rekabetçi sektörler arasında yer almışlardır. Ayakkabı imalatı 1996 yılına kadar orta düzeyde iken 2000'den sonra da rekabetin yüksek olduğu düzeye geri dönmüş ve giderek rekabetçi yapısında artış görülmüştür (Bkz. Tablo 2 ve Şekil 1).

Buna karşılık 1999 yılında sabun ve deterjan, temizlik ve cilalama maddeleri; parfüm; kozmetik ve tuvalet malzemeleri imalatı; 2001 yılında eğlence ve sportif amaçlı teknelerin yapımı ve onarımı, silah ve mühimmat imalatı, alkolsüz içecek imalatı, maden ve memba suları üretimi, motorlu kara taşıtlarının imalatının yoğunlaşma düzeyleri artarak yüksek düzeyden çok yüksek düzeye geçmişlerdir. 1997 yılında orta düzeyde yer alan B.Y.S. kimyasal ürünlerin imalatı ise, 1998 yılında yüksek düzeye, 2001 yılında ise çok yüksek düzeye çıkmış yani tekelleşmiştir. Sanayide birleşme ve devralmaların görülmesi yüksek yoğunlaşma düzeylerini açıklamaktadır. Bu sanayi koluna alt sektörleri itibariyle bakıldığında, en çok birleşme ve devralmaların esas olarak ilaç sektöründe gerçekleştiği görülmektedir ve bu birleşmelerin çoğu 2000 yılından sonra yaşanmıştır. 2000 yılında yapı malzemeleri dışındaki, ateşe dayanıklı olmayan seramik eşya imalatı (çanak, çömlek, çini, porselen v.b.) yüksek düzeyden çok yüksek düzeye çıkmış ve bu konumunu 2001 yılında da korumuştur. Halat, ip, sicim ve ağ imalatında yoğunlaş-

ma, 1999'da orta düzeyde iken 2000'de çok yüksek düzeye çıkmış, rekabetçi yapıdan monopol konumuna gelmiştir.

2001 yılına kadar kullanılan Uluslararası standart sanayi sınıflandırması (ISIC Rev 2) 2001 sonrası değişerek, 2006-2011 döneminde daha detaylı olan NACE Rev 1.1 ve NACE Rev 2 sınıflandırmaları kullanılmaktadır. Bu nedenle, 2001 öncesi ile sonrasını karşılaştırmak sağlıklı olmayacağından, 2006'dan 2011'e sektörlerin yoğunlaşma oranlarındaki değişim gözlemlenmiştir. Buna göre, bazı sektörler düzeyini korurken, bazı sektörlerde önemli değişimler olduğu dikkati çekmektedir. Bu sektörlerden, diğer kauçuk ürünleri imalatı 2001'de düşük düzeyde yer alırken, 2011 yılında orta düzeye yükselmiştir. Elektriksiz ev aletleri imalatının yoğunlaşma oranı ise daha fazla artarak, düşük düzeyden yüksek düzeye çıkmakta yani bu sektörde zamanla tekelleşme eğilimi görülmektedir. Bazı sektörlerde ise, tersine rekabetçi olma eğilimi görülmektedir; örneğin, kireç imalatı ve tutkal ve jelatin imalatı yüksek düzeyden orta düzeye kayarken, kağıt ve mukavva imalatı orta düzeyden düşük düzeye kaymıştır. Plastik hammaddelerinin imalatı ile Şarap imalatı sektörlerinin yoğunlaşma düzeyleri de, çok yüksek düzeyden yüksek düzeye inerek azalmaktadır.

Tablo 2'de, yoğunlaşmanın düşük ve orta düzeyde olduğu sektörlerin toplam sektörler içerisindeki payından hareketle hesaplanan Türk imalat sanayinde rekabet oranları ve bunların 1980-2001 ve 2006-2011 yılları arasındaki gelişimi (Bkz. Şekil 1) incelendiğinde, özellikle 1986-1996 döneminde rekabet oranlarında artış yaşandığı görülmektedir. 1996 sonrası ise, rekabet oranlarında önemli azalmalar görülmektedir. Nitekim Türkiye'de, 1998 Rusya Krizi ve sonrasında yaşanan 2000-2001 krizinin etkisiyle sektörlerin piyasada tutunamaması ve piyasaya büyük firmaların hakim olması sonucu, rekabet oranı azalmış yani monopolleşme eğilimi artmıştır. Rekabet oranları, 2006 sonrası ise yeniden artış eğilimine girmiştir. 2008 yılında yaşanan Küresel kriz, Türkiye imalat sanayinde etkisini zamanla gösterdiğinden 2008 sonrası rekabet düzeyinde önemli bir düşüş gözlenmemiştir.

Tablo 2: Türkiye’de Toplam İmalat Sanayinin Rekabet Oranları**

Yıllar	Yoğunlaşmanın Düşük ve Orta Düzeyde Olduğu Alt Sektörler Toplamı	Toplam Sektör Sayısı	Rekabet Oranı* (%)	Yıllar	Yoğunlaşmanın Düşük ve Orta Düzeyde Olduğu Alt Sektörler Toplamı	Toplam Sektör Sayısı	Rekabet Oranı* (%)
1980	41	84	49	1994	47	85	55
1981	41	86	48	1995	49	86	57
1982	43	84	51	1996	48	86	56
1983	41	85	48	1997	40	85	47
1984	43	85	51	1998	37	85	44
1985	44	85	52	1999	40	84	48
1986	41	85	48	2000	39	84	46
1987	43	86	50	2001	41	85	48
1988	44	87	51	2006	111	234	47
1989	45	87	52	2007	111	233	48
1990	44	85	52	2008	115	234	49
1991	46	84	55	2009	122	223	55
1992	46	86	53	2010	121	224	54
1993	48	85	56	2011	115	224	51

*Taraflımızca, yoğunlaşmanın orta ve düşük düzeyde olduğu alt sektör toplamının toplam sektör sayısına oranı esas alınarak hesaplanmıştır.

**Yoğunlaşma istatistikleri 2001 yılından sonra 2006 yılına kadar hesaplanmadığından 2001-2006 yılları arası hesaplama dahil edilememiştir.

Kaynak: TÜİK, İmalat Sanayi Yoğunlaşma İstatistikleri, 2001; TÜİK, Hizmet ve Sanayi Sektörlerinde Yoğunlaşma İstatistikleri, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011.

Tablo 3’te, 1980-2001 ve 2006-2011 yılları arasında Türkiye imalat sanayinin CR_4 ve CR_8 yoğunlaşma verilerinin yıllara göre aritmetik ortalaması ve toplam gelir içindeki payları ağırlıklandırılarak ağırlıklı ortalaması tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 3’deki sonuçlara göre, ağırlıklı ve aritmetik ortalamasının zaman içerisindeki seyri benzer olmakla birlikte, çalışmada ağırlıklı ortalama dikkate alınmaktadır.

Tablo 3: Türkiye İmalat Sanayinde Ağırlıklı ve Aritmetik Yoğunlaşma Oranları**

Yıllar	Ağırlıklı Ortalama* CR ₄ (%)	Aritmetik Ortalama CR ₄ (%)	Ağırlıklı Ortalama CR ₈ (%)	Aritmetik Ortalama CR ₈ (%)	Yıllar	Ağırlıklı Ortalama* CR ₄ (%)	Aritmetik Ortalama CR ₄ (%)	Ağırlıklı Ortalama CR ₈ (%)	Aritmetik Ortalama CR ₈ (%)
1980	53,32	54,88	64,86	68,52	1994	45,39	56,29	57,96	69,73
1981	53,09	56,08	64,63	69,75	1995	44,94	56,38	57,54	69,54
1982	52,09	53,12	63,60	67,15	1996	45,06	55,61	57,78	69,23
1983	51,66	54,46	62,97	68,48	1997	43,31	53,74	56,13	67,70
1984	52,19	55,24	63,63	69,03	1998	42,03	52,69	54,81	66,37
1985	52,40	54,95	63,86	68,14	1999	34,56	52,35	46,54	66,41
1986	51,19	54,71	62,78	68,27	2000	45,29	53,06	58,09	66,67
1987	48,78	56,39	60,99	69,48	2001	48,07	53,67	60,42	67,12
1988	49,90	56,04	61,63	69,29	2006	35,97	53,26	45,80	63,61
1989	48,96	56,70	60,81	69,88	2007	32,85	53,61	42,90	64,07
1990	49,24	55,99	61,27	68,80	2008	32,61	53,38	43,03	64,12
1991	49,09	56,24	61,41	69,44	2009	32,36	50,55	42,61	61,43
1992	46,90	56,09	59,45	68,99	2010	31,89	50,08	31,89	50,08
1993	46,32	55,53	59,04	68,65	2011	31,84	50,23	41,91	61,40

*Taraflarımızca, alt sektörlerin toplam imalat sanayi içerisindeki payı esas alınarak, hesaplanmıştır.

**Yoğunlaşma istatistikleri 2001 yılından sonra 2006 yılına kadar hesaplanmadığından 2001-2006 yılları arası hesaplama dahil edilememiştir.

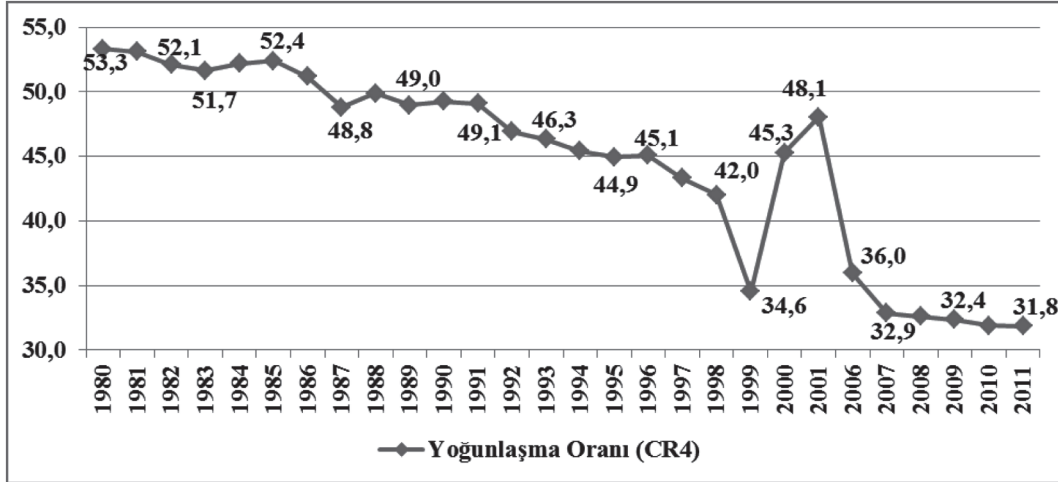
Kaynak: TÜİK, İmalat Sanayi Yoğunlaşma İstatistikleri, 2001; TÜİK, Hizmet ve Sanayi Sektörlerinde Yoğunlaşma İstatistikleri, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011.

1980'de başlayan serbestleşme sonrasında genel itibariyle Türkiye imalat sanayinde CR₄ yoğunlaşma oranları ağırlıklı ortalama açısından incelendiğinde, serbestleşme öncesine göre çok az da olsa azalan bir trend gözlemlenmektedir (Bkz. Şekil 1). Bu da piyasadaki rekabet düzeyinin az da olsa arttığını ifade etmektedir. 1989-1993 döneminde Türk Lirası (TL)'nin değer kazanması ve ithalatın ucuzlaması sonucu yurtiçinde ithal ürünlerle rekabet etmek zorunda kalan imalat sanayi sektörlerinin olumsuz etkilenmesi, bu dönemde rekabet düzeyinin önemli oranlarda artmamasına yol açan nedenler arasındadır. 1984 sonrası yapılan önemli liberalleşme girişimlerinin de etkisiyle 1985 sonrasında yoğunlaşma oranları azalmış ve aşağıya doğru bir eğilim oluşmuştur. Yoğunlaşma oranlarındaki azalmalar 1990'lı yıllarda da devam etmektedir, ancak 1998 krizi ve 2000 ve 2001 kriz-

lerinin etkisiyle rekabet düzeyi olumsuz etkilenmiştir.

Şekil 1'de görüldüğü üzere, 2000 ve 2001 krizlerinin etkisiyle Türkiye imalat sanayi sektörlerinin çoğu piyasada tutunamamış ve piyasadaki firma sayısı azalmış ve tekelleşme eğilimi gözlemlenmiştir. Ancak 2001'de yoğunlaşma oranı yükselmesine rağmen, bu oran 1980 yılındaki düzeyinden daha düşüktür. 2001'den 2006'ya Türkiye'de serbest dış ticaret politikalarının etkileri görülmekte ve rekabet düzeyi genel olarak artmaktadır. 2011 yılındaki ağırlıklı CR₄ yoğunlaşma oranları, 1980'den itibaren görülen en düşük seviyede gerçekleşmiştir. 1980 sonrasında yaşanan dışa açılma politikaları sonucu Türkiye imalat sanayinde tekelleşme olgusu kırılmasa da piyasada rekabetçi yapıya doğru bir yönelim olduğu görülmektedir.

Şekil 1: Türkiye İmalat Sanayinde Ağırlıklı Ortalama CR4 Yoğunlaşma Oranları (%)*

*Yoğunlaşma istatistikleri 2001 yılından sonra 2006 yılına kadar hesaplanmadığından 2001-2006 yılları arası hesaplamaya dahil edilememiştir.

Kaynak: TÜİK, İmalat Sanayi Yoğunlaşma İstatistikleri, 2001; TÜİK, Hizmet ve Sanayi Sektörlerinde Yoğunlaşma İstatistikleri, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011.

Yoğunlaşma, hem firma sayısı hem de firma büyüklüğü ile ilişkilidir. Firma sayısını azaltan ve firma büyüklüğünü arttıran faktörler dolaylı veya dolaysız olarak yoğunlaşmanın artmasına neden olmaktadır (Kaynak ve Ari, 2011: 42). Türkiye’de yabancı sermaye girişinin artmasına bağlı olarak, faaliyette bulunan firma sayısı da yıldan yıla artmaktadır. Bu yeni firmaların katkısıyla, bu ürünlerin piyasaları daha rekabetçi yapılara dönüşmektedir. Türkiye’de yeni yabancı sermayeli firma girişlerinin, sektörlerdeki üretim yapısını nispeten rekabetçi bir piyasa yapısına dönüştürdüğü söylene-

bilir (Ekonomi Bakanlığı, 2014/Eylül).

Diğer taraftan, Tablo 4’te Türkiye’de faaliyet gösteren bu yabancı sermayeli firmaların büyük bir çoğunluğunun (%80-85 civarında) piyasaya yeni giriş yapan firmalar olduğu görülmektedir. 1954-2008 döneminde faaliyet gösteren 19 074 adet firmanın 14 951 adedi (%78,4’ü) ve 1954’ten günümüze kadar faaliyette bulunan toplam 40 021 adet firmanın ise 32 862 adedi (%82,1’i) piyasaya yeni giriş yapmıştır.

Tablo 4: Türkiye’de Uluslararası Sermayeli Firmaların Kuruluş Türlerine Göre Dağılımı

	Şirket Sayısı			
	Yeni	İştirak	Şube	Toplam
1954-2008 (Birikimli)	14 951	3 625	498	19 074
2009	2 183	551	66	2 800
2010	2 661	524	81	3 266
2011	3 628	632	94	4 354
2012	3 617	576	82	4 275
2013	3 487	211	87	3 785
2014*	2 335	94	38	2 467
TOPLAM	32 862	6 213	946	40 021

* 2014 yılı Ocak-Temmuz itibarıyla geçerlidir.

Kaynak: EKONOMİ BAKANLIĞI, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Eylül 2014.

Yeni giren yabancı firma sayısındaki bu artış piyasadaki rekabet artışının bir göstergesi olmasına rağmen, CR_4 ve CR_8 katsayılarının belirgin olarak değişmemesi etkin olmayan yerli firmaların piyasa sayı terk etmesinden kaynaklanabilmektedir. Yeni giren firmalardan dolayı yerli firmaların faaliyetinin azalması aslında artan rekabetin azalıyor gibi görünmesine yol açmaktadır.

Sonuç

Uluslararası ticaretin serbestleştirilerek ticaretin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasının, endüstriyel yoğunlaşma düzeylerini azaltması beklenmektedir. Serbestleşme sürecinde ülkedeki sektörlerin rekabet düzeyindeki değişimler, endüstriyel yoğunlaşma oranları (CR_4 , CR_8 ve Herfindahl endeksi) ile incelenebilmektedir. Türkiye imalat sanayi alt sektörlerinin rekabet düzeylerinin gelişimi CR_4 yoğunlaşma oranları dikkate alınarak 1980-2001 ve 2006-2011 dönemleri için incelenmiştir. Buna göre; konfeksiyon, un ve unlu mamuller, mezbaha ürünleri ve yem sanayi sektörlerinin yoğunlaşma oranları en düşük düzeyde olduğu sektörlerin arasında yer aldığı; rafine edilmiş petrol ürünleri, malt ve bira, ambalaj sanayi, tütün ürünleri sektörlerinde ise en yüksek düzeyde yoğunlaşmanın görüldüğü sonucuna varılmıştır. Zamanla bazı sektörlerin yoğunlaşma düzeylerinde önemli artış ya da azalışlar gözlemlenmiş, bazı sektörlerde ise yoğunlaşma düzeyleri değişmiştir.

Ayrıca, Türkiye imalat sanayi alt sektörleri kapsamında, her bir sektörün toplam gelir içerisindeki payı ile ağırlıklandırılarak, yoğunlaşma oranlarının ağırlıklı ortalaması hesaplanmıştır. Buna göre, 1980 sonrası rekabet düzeyinin özellikle Türkiye'nin yaşadığı kriz dönemlerinden (1998, 2001 ve 2008 krizleri) etkilendiği yıllarda düştüğü görülmektedir. Nitekim firmaların bu süreçten olumsuz etkilenmesi ve birçok firmanın kapanarak piyasanın az sayıda firmanın eline geçmesi gibi nedenlerle piyasada rekabet düzeyi azalabilmektedir. Genel olarak, Türkiye ekonomisinin serbestleşme kapsamında uyguladığı politikaların, piyasadaki rekabet düzeyini olumlu yönde etkilediği ve monopolleşme eğilimini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Böylece endüstriyel yoğunlaşma oranları azalmakta yani rekabet düzeyi artmaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmaların büyük bir çoğunluğunun (%80-85 ci-

varında) piyasaya yeni giriş yapan firmalar olması da, rekabetçi yapıya yönelimin önemli bir göstergesidir. Bu durumda, dışa açılma sürecinde uygulanan politikaların, uzun dönemde yoğunlaşma oranları üzerinde yetersiz ancak çoğunlukla negatif bir etkisi olduğunu, rekabetin artmasına katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- ASLAN, Alper, *Türkiye İmalat Sanayinde Yoğunlaşma ve Ölçümü*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005.
- DEVEREUX, Michael B., Khang Min LEE, "Dynamic Gains from International Trade With Imperfect Competition and Market Power", *Development Economics*, 5(2), 2001.
- DTM, "1980 Sonrası Ekonomik Politikalar ve Dış Ticaret Politikası", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturizlemeDb/1980so.doc>, (Erişim Tarihi:12.04.2013).
- EGELİ, Hüseyin Avni, "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No. 2, 2001.
- EKONOMİ BAKANLIĞI, *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, Eylül 2014, <http://www.ekonomi.gov.tr>.
- ELMAS, Filis ve Süleyman DEĞİRMEN, "Foreign Direct Investment and Industrial Concentration in the Turkish Manufacturing System", *International Research Journal of Finance and Economics*, ISSN 1450-2887, Issue 23, 2009, ss. 246-252.
- ESİN, Hamit, "Impact of the GATT Uruguay Round Negotiations on Turkish Agriculture", *CIHEAM*, No: 30, 1995.
- FEDDERKE, J. ve W. SIMBANEGAVI, *South African Manufacturing Industry Structure and its Implication for Competition Policy*, Cape Town: School of Economics and ERSA, University of Cape Town, 2008.
- GAUTENG TREASURY, "Implications of Industrial Concentration on Employment, Investment and Productivity in the Manufacturing Sector", *Economic Analysis Directorate, Quarterly Bulletin* 2, 2009.
- KAYNAK, Selahattin ve Yılmaz Onur ARI, "Türk Otomotiv Sektöründe Yoğunlaşma: Binek Ve Hafif Ticari Araçlar Üzerine Bir Uygulama", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 22 (80), 2011, ss. 39-58.
- KOTAN, Zela ve Mesut SAYGILI, "Estimating an Import Function for Turkey", *The Central Bank of The Republic of Turkey Discussion Paper*, No: 9909, 1999.
- LEVINSOHN, James, "Testing The Imports-As-Market-Discipline Hypothesis", *Journal of International Economics*, 35, North-Holland, 1993.
- MİHÇİ, Sevinç ve Arzu AKKOYUNLU-WIGLEY, "Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Türkiye İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üzerindeki Yoğunlaşma ve Kârlılık Etkileri", *ERC/METU International Conference in Economics VI*, Ankara, 2002.

MIHÇI, Sevinç ve Arzu AKKOYUNLU-WIGLEY, "Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Türk İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üzerindeki Kârlılık Etkileri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(3), 2003, ss.77-91.

MIHÇI, Sevinç ve Arzu AKKOYUNLU-WIGLEY, "Effects of the Customs Union with the European Union on the Market Structure and Pricing Behavior of the Turkish Manufacturing Industry", *Applied Economics*, 2005.

NORDAS, Hildegunn, Sebastien MIROUDOT and Przemyslaw KOWALSKI, "Dynamic Gains From Trade", *OECD Trade Policy Working Paper*, No.43, 2006.

ÖZMUCUR, Süleyman, "Liberalization and Concentration: Case of Turkey", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 46, 2007.

PARASIZ, İlker, *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Birinci Baskı*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998.

RATNAYAKE, Ravi, "Industry Concentration and Competition: New Zeland Experience", *International Journal of Industrial Organization*, 17, 1999, pp. 1041-1057.

REY, Patrick, "Competition Policy and Economic Development", 1997, <http://idei.fr/doc/by/reyl/competition.pdf>, (Erişim Tarihi:26.09.2014).

SAVRUL, Burcu K., Hasan Alp ÖZEL ve Cüneyt KILIÇ, "Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2013, ss. 55-78.

ŞAHİNÖZ, Ahmet, *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2001.

TCMB, *Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri, İlk Basım*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara, 2002.

TEO, Chadwick, "Competition Policy and Economic Growth", *ASEAN Conference on Fair Competition Law and Policy*, Mart 2003.

TOGAN, Sübidey, *1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu*, *Türk Eximbank Araştırma Dizisi:1*, 1993.

TÜİK, *İmalat Sanayi Yoğunlaşma İstatistikleri, 2001, 2006-2011*.

VERGİL, Hasan ve Ertuğrul YILDIRIM, "AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Rekabet Ortamı Üzerine Etkisi", *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Haziran 2006.

WENJIE, Xu, "The Empirical Analysis of Market Performance of Automobile Industry Market in China", *Applied Mechanics and Materials*, Vol. 55-57, 2011, ss. 1997-2002.

YALÇIN, Cihan, "Price-Cost Margins And Trade Liberalization In Turkish Manufacturing Industry: A Panel Data Analysis", *TCMB*, Mart 2000.

YOLAÇ, Sema (2005), "Türk İmalat Sanayinde Yoğunlaşma", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 50, 2005, ss. 1088-1100.

YUPING, Liao, "The Concentration Ratio of China Construction

Industry Market", *Management and Service Science (MASS) 2010 International Conference*, 24-26.08, Wuhan, China, 2010.

ZEYBEK, Alpay, *Türkiye Sanayinin Yoğunlaşma Verileri Kapsamında İrdelenmesi, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi*, Ankara, 2005.